

Р. Ю. Казанков

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЧОРНОМОРСЬКОГО ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ ст.: УКРАЇНСЬКИЙ ВАРІАНТ

Стаття присвячена проблемі Чорноморського регіону, його інтерпретації представниками українського національного руху в першій половині ХХ століття.

Ключові слова: Чорноморський регіон, національний рух, Чорноморська федерація, геополітична концепція, Чорне море.

Із закінченням «холодної війни» значно змінилося співвідношення між глобальними та регіональними факторами світової політики. На відміну від попередньої епохи, коли регіональні проблеми вважалися менш значними у порівнянні з глобальними, в сучасному світі регіональна динаміка все більше впливає на стан міжнародних відносин. У зв'язку з цим, вивчення регіонів та всіх аспектів їх розвитку привертає пильну увагу дослідників [3; 4; 8; 10].

Стратегічне положення українських земель на перехресті шляхів з Європи до Азії, вихід до Чорного моря зумовлювали жвавий інтерес до них з боку сусідніх країн та вимагали розробки геополітичної схеми, згідно з якою Україна чітко позиціонувала себе в період серйозних геостратегічних зрушень ХХ століття. Розпорошеність українського національного руху зумовлювала строкатість зовнішньополітичних орієнтацій його представників, різноманітність підходів у визначенні їхньої пріоритетності. У першій половині ХХ століття питання вибору шляху розвитку набули ще більшої актуальності й знайшли відображення у творчості таких дослідників як М. Драгоманов, В. Липинський, Д. Донцов, М. Грушевський, С. Томашівський, с. Рудницький, Ю. Липа. У другій половині ХХ ст. ці питання розроблялися у середовищі української еміграції та були оприлюднені на сторінках друкованих видань. На сучасному етапі геополітичні проблеми України активно досліджуються А. Гальчинським, В. Мадіссоном, В. Шаховим, М. Дністрянським, Є. Кисельовим та ін. Важливість розробки та прийняття чіткої геополітичної схеми зумовили появу великого комплексу літератури, в якій презентовані різні варіанти та підходи до вирішення цієї проблеми, висвітлені питання методологічного характеру.

Серед можливих зовнішньополітичних орієнтацій представників українського національного руху чільне місце займає Чорноморський регіон, Використовуючи дефініцію «Чорноморський регіон», автор має на увазі простір, який включає в себе Чорне море та країни навколо нього. В сучасній світовій політиці Чорноморський регіон набуває все більшої актуальності, тому постає нагальна потреба дослідження питань, пов'язаних з дослідженням регіону, етапів його історичного розвитку та їх інтерпретації представниками українського національного руху, його геополітичної ролі в українській зовнішньополітичній стратегії. В комплексі аспектів, які включає в себе Чорноморський регіон, в статті здійснена спроба з'ясувати, як інтерпретували стан і перспективи розвитку цього регіону представники українського національного руху в першій половині ХХ ст., адже саме в цей період їх зусиллями закладалися основи підходів до проблеми Чорноморського регіону та його ролі для розвитку українських земель.

Проблема регіону як наукового поняття досить активно розробляється як вітчизняними вченими, так і закордонними [25], однак на сьогодні єдиної дефініції, яка відповідала б усім аспектам цього багаторівневого поняття, не існує. Найбільш прийнятним видається тлумачення поняття «регіон», запозичене з політології, згідно з яким регіон визначається як частина території з певними відмінностями природно-кліматичних умов життєдіяльності, історії, етнічного складу населення, культури, мови й релігії, які в процесі взаємодії набувають інтегративного, системного характеру і відображають своєрідність цієї території [10, с. 41]. Окрім існування певної своєрідності регіону важливою складовою частиною процесу регіоналізації або становлення регіону є формування регіональної ідентичності [8, с. 79], тобто ототожнення себе єдиною

цілісністю та невід'ємною її частиною для країн, що входили до регіону.

При написанні статті були використані праці, в яких досліджуються теоретичні аспекти вивчення регіону, тлумачення поняття «регіон». Це, насамперед, роботи Я. Верменич [4], О. Казанцева [8], А. Кузнецова [10], матеріали круглого столу, присвяченого проблемі регіонів, які були опубліковані в журналі «Регион: проблемы и перспективы». Деякі автори досліджували в контексті розвитку української суспільно-політичної думки ХХ ст. теоретичний доробок представників національного руху, зокрема С. Рудницького, Ю. Липи, С. Петлюри, їх внесок у розробку питань, пов'язаних з Чорноморським регіоном. Це роботи А. Бедрія [1], С. Василенко [3], М. Дністрянського [6], Ю. Кочубея [9], Б. Кухти [13], В. Потульницького [18], В. Сергійчука [21].

Джерельну базу дослідження складають праці Л. Биковського [2], М. Грушевського [5], Д. Донцова [7], С. Рудницького [19], С. Петлюри [17], П. Скоропадського [22], Ю. Липи [15, 16], праці авторів, які досліджували проблеми розвитку Чорноморського регіону та місце в ньому України, що були опубліковані у «Літературно-науковому віснику», які презентують різні підходи до інтерпретації Чорноморського регіону та його ролі в розвитку українських земель, можливих варіантів побудови відносин в регіоні.

Події першої половини ХХ ст. – Перша світова війна, революція в Російській імперії, встановлення більшовицької влади – активізували суспільно-політичне життя українського народу та сприяли поглибленню теоретичних розробок основ державного будівництва в Україні. В контексті цього процесу вчені досліджували питання ролі та місця Чорного моря і Чорноморського регіону для України. У складних та несприятливих геополітичних умовах вищезазначеного періоду дослідники розглядали приналежність України до Чорноморського регіону як «запоруку великої ролі України», про що писав у 1923 році С. Рудницький [2, с. 1125].

У роки Першої світової війни була вперше здійснена спроба вирішення українського питання на міжнародному рівні. Певна роль у цьому процесі належала організації «Союз визволення України», яка була створена у 1914 році. Представники цієї організації в контексті створення української держави порушили питання про Чорне море та регіон навколо нього. Для Союзу визволення була характерна відсутність чіткого уявлення про Чорноморський регіон як про певну цілісність, головним же пунктом їхньої діяльності був пошук союзників, ворожих до Росії. Однак це була перша українська політична організація, яка звернула увагу на безперечну важливість Чорного моря. Окреслюючи кордони майбутньої держави, представники Союзу розглядали його південним захисним бар'єром. Так у зверненні «До громадської думки Європи» до складу України включалися великі території «від Карпат аж до Дону й Чорного моря» [14, с. 26], і проголошувалося, що тільки «свобідна Україна» на цих територіях буде перешкодою експансії царизму на Захід. На сторінках іншої статті здобуття Чорного моря розглядалося не тільки як захист власних кордонів. У статті члена СВУ Є. Левицького «Вигнання Росії з Чорного моря», яка була опублікована у газеті «Берлінер Тагеблатт» 1 жовтня 1914 року головною ідеєю було те, що, відтіснивши Росію від Балтійського і Чорного морів, можна зруйнувати «китайську стіну, якою Україна була відгороджена від Західної Європи, що приведе до розвитку України» [11, с. 162]. Урядові кола Німеччини та Австро-Угорщини, не відкидаючи можливості створення української держави, більше розглядали Україну як буферну зону проти Росії, а також як «широкий і зручний шлях через Чорне море до Азії», про що писав начальник кабінету міністра закордонних справ Австро-Угорщини граф Гойош [12, с. 164]. Однак несприятливі міжнародні обставини та протиріччя серед членів Союзу визволення України не дозволили вирішити це питання.

Видатний вчений, політичний діяч, М. С. Грушевський, окреслюючи кордони України, включив до її складу території «від середини Карпатських гір до середини Північного Кавказу, від Чорного моря до ріки Прип'ять» [5, с. 39]. Не відкидаючи позитивного значення орієнтації на захід, тим не менш, вчений підкреслював, що край завертає енергію і працю українського народу на схід і «полудня, в сферу нашого моря, нашого комунікаційного центру» [5, с. 151]. Розвиваючи далі думку, Грушевський акцентував увагу на тому, що орієнтація на Чорне море є «природною орієнтацією нашого економічного й культурного життя» [5, с. 151]. Тільки залежне від Російської імперії становище України перешкоджає розвитку цього природного як для України явища.

Акцентуючи значення Чорного моря для розвитку українських земель, М. С. Грушевський звертав увагу на необхідність налагодження стосунків та співробітництва між країнами, які належали до басейну Чорного моря. Він вважав це співробітництво надзвичайно корисним, оскільки Чорне море об'єднує країни, які мають дуже відмінні фізичні та господарські умови, і співпраця між ними може добре їх доповнити. Слід відзначити, що в теоретичних розробках М. Грушевського федерація країн Чорноморського регіону розглядалася лише як певна межа на шляху побудови більш об'ємної організації країн в рамках світової федерації. «Економічне й культурне співробітництво, кооперацію народів Чорного моря» вчений розглядав як перший ступінь до такої федерації [5, с. 151]. Отже, М. Грушевський в своїх теоретичних розробках одним з перших запропонував програму побудови відносин у Чорноморському регіоні, на відміну від Союзу визволення України, представники якого не мали чіткого уявлення про регіон як певну цілісність.

На період перших десятиріч ХХ століття також припадає плідна теоретична праця іншого видатного вченого – С. Рудницького, якого вважають фундатором української політичної географії [27]. Його геополітичні дослідження «Чому ми хочемо самостійної України», «Українська справа зі становиська політичної географії» та ін. привернули увагу до проблем української геополітики. Характеризуючи українські землі, С. Рудницький підкреслює, що вони «створять виразну географічну цілість, самостійну і окремішну» [19, с. 78]. Аналізуючи географічне положення України, яка займає весь північний берег Чорного моря і межує з Середньою Європою, Надбалтійськими краями, Московщиною і Передньою Азією, вчений акцентує увагу на тому, що лише через таке розміщення України, Росія має вихід до Чорного моря, а через те – до Балканів, Царгороду і Дарданелів, «лише через те, може Росія загрожувати Туреччині, посягати через Кавказ по Малу Азію і Персію та шукати безпосереднього доступу до Середземного моря і Індійського океану» [19, с. 79-80].

Наголошуючи на відсутності надійних кордонів на заході, сході і півночі, С. Рудницький розглядає Чорне море як «одинокую добру природну границю України» [19, с. 124]. Виходячи з географічного положення, вчений підкреслює, що Україні необхідно шукати політично-географічної підпори на чорноморському узбережжі, що вона повинна свою політичну точку ваги перенести над Чорне море й «опертися постійно і сильно об його побережжя, і шукати зв'язків і союзів з могутніми державами, що панують на морях і мають визначні інтереси в Передній Азії» [19, с. 124].

Аналізуючи ситуацію після Першої світової війни та революції в Росії, С. Рудницький звертав увагу на перспективи України в Чорноморському регіоні. Наголошуючи на необхідності розширення торговельних зв'язків між країнами регіону, все ж він намагався вийти за межі тільки одного регіону та шукати єднання з країнами, що утворилися після розпаду Російської імперії. Ці міркування С. Рудницький виклав у концепції Балтійсько-Понтійської (Чорноморської) федерації, до складу якої ввійшли б Фінляндія, Естонія, Латвія, Білорусія та Україна [19, с. 154]. При цьому головним фактором зближення країн двох регіонів він бачив спільну для всіх загрозу російського експансіонізму. Ядром федерації мала б стати Україна як найбільша серед названих держав. Розглядаючи чорноморську орієнтацію України, С. Рудницький припускав, що в майбутньому незалежна Українська держава буде найбільшою силою в районі Чорного моря. Проте, будучи могутньою державою, Україна ніколи не повинна прагнути до панування над країнами регіону – ані політичного, ані економічного.

Отже, в своїх працях С. Рудницький вперше дав ґрунтовний опис географічного положення України, його позитивні та негативні риси, звернув увагу на проблему географічної кореляції України й Європи взагалі, а Східної Європи зокрема. Крім цього, він доводив геополітичне значення та географічну самостійність України в комплексі східноєвропейських країн.

Відомий український політичний діяч першої чверті ХХ століття С. Петлюра в контексті побудови базису української держави досліджував питання, пов'язанні з Чорним морем та Чорноморським регіоном. Свої теоретичні конструкції він презентував у публіцистичних творах, у листуваннях з іншими представниками українського національного руху. Так у листі до Ю. Гуменюка С. Петлюра писав про те, що тільки тоді, як «Українська Державність закріпиться

біля Чорного моря і на горах Дніпра», буде можливим процес збирання українських земель. Продовжуючи цю тезу, він говорив, що «в першу чергу Чорне море – Дніпро, як дорога і зв'язок з Заходом і з Кавказом (нашим союзником)» [17, с. 330]. Окреслюючи необхідні заходи зі стратегічної оборони української держави, С. Петлюра наголошував на тому, що потрібно «шукати оперття на системі політичних зв'язків з тими державами, що мають певні інтереси на Чорному морі або в басейні його» [17, с. 281]. Аналізуючи ситуацію, що склалася в Чорноморському регіоні, він дійшов висновку, що основним фактором, який поєднує країни регіону та вимагає єдності, є загроза більшовицької Росії. При цьому на другий план відходили інші фактори, як то розвиток торгівлі, культурні зв'язки країн регіону.

Виходячи з цих положень, С. Петлюра і пропонував своє бачення Чорноморського регіону, який мав бути об'єднаний у форматі Чорноморського союзу, серед членів якого, окрім України, він бачив наступні країни: Грузію, Кубань, Вірменію, Азербайджан [21, с. 378]. У створенні Чорноморського союзу, який би дав можливість народам колишньої Російської імперії жити вільно і незалежно, С. Петлюра бачив шлях вирішення проблем Східної Європи. С. Петлюра звертав увагу на необхідність порозуміння української держави з Туреччиною як однією з найбільших чорноморських країн та організованого впливу на Кубань, яку він розглядав як своєрідний міст між Україною та Кавказом [21, с. 350] і Донщиною.

Значну увагу до проблем Чорноморського регіону у своїх творах приділяв відомий вчений – Ю. Липа [1; 26]. З його ім'ям пов'язане активне дослідження саме чорноморського простору з точки зору майбутніх перспектив. У цьому відношенні яскравим прикладом є відома трилогія Ю. Липи, яка складається з праць: «Призначення України», «Розподіл Росії», «Чорноморська доктрина», що були видані Українським чорноморським інститутом. Ця організація, створена за участі Л. Биковського, І. Шовгеніва та ін., повинна була, на думку Ю. Липи, займатися не лише теоретично-дослідницькою діяльністю, але й політико-організаційною в напрямку об'єднання причорноморських народів у спільній понтійській одиниці [1, с. 508].

У своїй праці «Призначення України» автор підкреслював, що «визначення напрямної на схід чи захід – це, насамперед, нищення власного характеру, духовності, що прийшла з півдня» [15, с. 235]. В іншій праці, «Розподіл Росії», Ю. Липа зазначав, що «поземною віссю України є північно-східний берег Чорного моря» і, що «напрямні експансії України від тисячоліття – це було здобування Чорноморських берегів» [16, с. 97].

Аналізуючи географічне положення України, Ю. Липа відзначає роль морських шляхів, рік, засобів сполучення по суходолу й по морю, а також повітряних шляхів. При цьому підкреслює важливість території України як транзиту для розвитку торговельних зв'язків з Близьким і Середнім Сходом. «Українські землі не є ніякою закутиною. Під оглядом торговельним і геополітичним – це одна з найвагоміших земель світу. Це значіння України тільки зросте в сучасному... Бачимо, що Україна від початку існування осілого в ній населення аж донині була краєм, завжди зв'язаним з великими торговельними магістралями. В будучині треба сподіватися скорше збільшення її значіння серед видатних геополітичних одностей світу» [15, с. 134].

З його точки зору для українців «вісь Схід-Захід» є найгіршою, бо, рухаючись на Схід через Росію, ми відриваємося від своєї бази і станемо тільки попихачами для сильнішого. Чорне море органічно зв'язане з українськими ріками виявом і матеріальних, і духовних тенденцій української території. Ю. Липа вважає, що саме система внутрішніх водних шляхів створила геополітичну вісь України. Він вважав, що «тільки вісь Південь-Північ» є віссю українських земель».

В праці «Чорноморська доктрина», яка була опублікована у Варшаві у 1940 році, Ю. Липа продовжує дослідження Чорноморського регіону, можливих варіантів політичного розвитку українських земель в цьому напрямі. У передмові він писав, що «Чорне море є центром взаємодії для чорноморських країн, осередком їх розселення та суспільно-політичних стремлень» [2, с. 1128]. Ю. Липа підкреслював, що життєво необхідним є, щоб Чорне море належало тільки цим країнам, адже «вони разом творять економічну і духовну єдність» [2, с. 1128].

У спільній праці з Л. Биковським під назвою «Чорноморський простір», яка вийшла у 1941 році, Ю. Липа продовжив дослідження регіону. Він звертав увагу читачів на те, що «чорноморський простір становить географічну цілість, має свій геополітичний зміст та власні,

вироблені торговельні, культурні й державні традиції». Він вважав, що Україні належить беззаперечно перше місце, з огляду на її територію, природні багатства, і вона повинна головувати серед країн цієї «геополітичної і культурної спільноти» [2, с. 1133].

Спираючись на своє трактування Чорноморського регіону як певної цілісності, Ю. Липа сформулював програму побудови Чорноморської фортеці, до складу якої він включив Чорне море та країни, що воно об'єднує [3, с. 11-12]. При цьому автор вказував на те, що присутність в Криму Росії робить її господарем Чорного моря і ставить у залежність від неї балканські країни, Кавказ і Закавказзя, без союзу з якими побудувати Чорноморську фортецю неможливо. «Тому не відокремлення України від Росії є нашою головною метою, а витіснення її з Чорного моря», – писав Ю. Липа [3, с. 12].

Розбудова Чорноморської фортеці за Ю. Липою призведе до того, що країни цієї фортеці стануть незалежними від зазіхань ближчих і дальших могутніх держав і блоків. Цей союз дозволить реанімувати промисловість і сільське господарство України, Румунії, Болгарії та Білорусі. А Литва, Латвія та Естонія переорієнтують свою економічну і воєнну політику на користь Чорноморського регіону. Адже відкриття світових ринків збуту для цих країн, як і країн Чорноморської фортеці, ніхто і ніколи не гарантував [3, с. 12].

Концепцію бачення Чорноморського регіону як безперечної цілісності, запропоновану Ю. Липою, підтримували й інші представники українського національного руху. Зокрема близький друг Ю. Липи Л. Биковський у своїй праці «Туреччина. Бібліографічні матеріали» писав про необхідність творення «чорноморської дійсності» спільними зусиллями країн, до яких він відносив Україну, Туреччину, Румунію, Болгарію та Кавказ. У «Послів'ї» до цієї праці, він підкреслював, що «країни чорноморського простору – це частини спільної батьківщини для усіх, хто його заселює» [9, с. 500]. Зовсім не складно помітити деяку ідеалістичність цих думок, адже кожна країна має свої характерні риси, інтереси, які важко буває узгодити.

Підводячи підсумки, необхідно відзначити, що перша половина ХХ століття характеризувалася активними пошуками представниками українського національного руху сприятливої зовнішньополітичної орієнтації. В період серйозних змін у світі це питання стояло на порядку денному. Проте розпорошеність національного руху, відсутність внутрішньої консолідації спричинили появу різних геополітичних схем, які відображали різні підходи до вирішення проблеми. Серед можливих варіантів розроблялися західна орієнтація, до якої схилялися М. Драгоманов, Б. Крупницький, стратегія опори на власні сили В. Винниченка, В. Липинського, або ж пошук допомоги конкретної країни, яскравим прикладом чого був Д. Донцов, відомий германофіл. Чільне місце в цих пошуках відігравав Чорноморський регіон, свідченням чого стала плідна робота по його дослідженню С. Рудницького, Ю. Липи, С. Петлюри, Л. Биковського. Проблема Чорноморського регіону в роботах українських авторів першої половини ХХ ст. пройшла значний шлях від розуміння необхідності присутності України на Чорному морі на початку ХХ ст. до активної розробки понтознавчих проблем зусиллями Українського чорноморського інституту у 1940-х рр.

Підкреслюючи той факт, що Чорноморський регіон являє собою певну цілісність, представники національного руху розробляли схеми активізації ролі України як однієї з найбільш чорноморських країн. Проекти М. Грушевського, С. Рудницького, С. Петлюри, Ю. Липи були альтернативним варіантом іншим геополітичним схемам подальшого розвитку України та стимулювали подальші дослідження проблем, пов'язаних з Чорноморським регіоном.

Література

1. Бедрій А. Юрій Липа – ідеолог і політичний теоретик // *Визвольний шлях*. – 1995. – Кн. 4. – С. 502-510.
2. Биковський Л. Український Чорноморський інститут // *Визвольний шлях*. – 1957. – Кн. X. – С. 1125-1137.
3. Василенко С. «Чорноморська доктрина» України та її сучасні виміри // *Людина і політика*. – 2002. – № 4. – С. 11-17.
4. Верменич Я. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. – К.:

- Інститут історії України НАН України, 2003. – 516 с.
5. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К.: Знання України, 1991. – 240 с.
  6. Дністрянський М. С. Геополітичні доктрини і підходи: критичний аналіз методології. – Л.: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 114 с.
  7. Донцов Д. Підстави нашої політики. – Н'ю-Йорк, Організація оборони Чотирьох Свобід України, 1957. – 210 с
  8. Казанцев А. А. Центральная Азия: институциональная структура международных взаимодействий в становящемся регионе// Полис. Политические исследования. – 2005. – № 2. – С. 78-89.
  9. Кочубей Ю. «Чорноморська орієнтація» – геополітична доктрина: історія і сучасність // Україна – Туреччина: минуле, сучасне та майбутнє. Зб. наукових праць. – К., 2004. – С. 494-506.
  10. Кузнецов А. О. Поняття регіону в державному управлінні // Актуальні проблеми державного управління. – Х.: Магістр, 2004. – Вип. 3. – С. 39-47.
  11. Кураєв О. Ідея української держави і нові засади «східної політики» Німеччини // Розбудова держави. – 2000. – № 7-12. – С. 160-169.
  12. Кураєв О. Ідея української держави у політиці Австро-Угорщини періоду Першої світової війни // Розбудова держави. – 2000. – № 1-6. – С. 164-168.
  13. Кухта Б. З історії української політичної думки. – К.: Генеза, 1994. – 368 с.
  14. Лавров Ю. Початок діяльності Союзу Визволення України// Український історичний журнал. – 1998. – № 4. – С. 17-32.
  15. Липа Ю. Призначення України. – Торонто: Говерля, 1953. – 307 с.
  16. Липа Ю. Розподіл Росії. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1995. – 147 с.
  17. Петлюра С. Статгі. – К.: Дніпро, 1993. – 339 с.
  18. Потульницький В. А. Історія української політології. – К., 1992.
  19. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України. – Л.: Світ, 1994. – 413 с.
  20. Сергійчук В. Український Крим. – К.: Українська видавнича спілка, 2000. – 303 с.
  21. Сергійчук В. Симон Петлюра. – К.: Україна, 2004. – 445 с.
  22. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – К., 1995. – 493 с.
  23. Федака С. Д. Історико-етнографічний фактор у сучасній геостратегії України // Україна на перехресті геополітичних інтересів: актуальні аспекти проблеми. Матеріали міжнародної конференції (м. Ужгород, 5-6 грудня 2006). – С. 58-67.
  24. Шпорлюк Р. Україна: від імперської периферії до незалежної держави // Сучасність . – 1996. – № 12. – С. 53-66.
  25. Кононов І. Ф. Регіон як наукова проблема // Освіта Донбасу. – 2001. – № 1. – С. 18-22; Він же: Регіон як суспільна реальність // Матеріали науково-краєзнавчої конференції. – Луганськ, 2001; Чернышев А. Г. Регион как субъект политики. – Саратов, 1999; Дрегалло А. А., Ульяновський В. И. Регион: диагностика социального пространства. – Архангельск, 1997; Markusen A. Region: the economics and politics of territory. – New-Jersey, 1998; Paasi A. Region and place: regional identity in question// Progress in human geography 27/4. Aug.2003; Ciuta F. Region? Why region? Security, hermeneutics and the making of the Black Sea region // Geopolitics 13:120-147, 2008.
  26. Сергійчук О. Юрій Липа. Шляхи творчості// Людина і політика. – 2000. – № 2. – С. 73-74; Ярчук О. Юрій Липа: одеський та варшавський періоди життя// Слово і час. – 2000. – № 11. – С. 17-20.
  27. Шаблій О. Академік Степан Рудницький. Фундатор української географії. – Львів, Редакційно-видавничий відділ Львівського держ. ун-ту, 1993. – 223 с.; Демедюк М. С., Ровенчак І. І., Штойко П. І. Степан Рудницький – основоположник географії України // Аксіони для нащадків. – Львів, Каменяр, 1991. – С. 186-202.; Салтовський О. І. Степан Рудницький – теоретик української геополітики // Проблеми формування і розвитку політичної системи в Україні. Зб. статей. – К, 1995. – С. 166-172.; Розгін І. Степан Рудницький (1877-1938) // Самостійна Україна. – 1965. – Ч. 2. – С. 23-26.

Р. Ю. Казанков

Проблема формирования черноморского геополитического пространства в первой половине XX века: украинский вариант

Статья посвящена проблеме черноморского региона, его интерпретации представителями украинского национального движения в первой половине XX века.

Ключевые слова: черноморский регион, национальное движение, Черноморская федерация, геополитическая концепция, Черное море.

R. U. Kazankov

The Problem of Organizing of the Black Sea Geopolitical Space in the First Half of the XX Century: Ukrainian Version

The article is devoted to the problem of the Black Sea region, it's interpretation by the representatives of the Ukrainian national movement in the first half of the XX century.

Key words: the Black Sea region, national movement, the Black Sea federation, geopolitical conception, the Black Sea.